

Конкурс статей з європейських студій

У рамках цієї ексклюзивної рубрики ми пропонуємо вашій увазі, шановні читачі, продовження публікації статей авторів-переможців за **підсумками нашого конкурсу «Краща наукова стаття з європейських студій 2012 року»:**

Перше місце посів Василь ПАЛІЮК, доцент кафедри цивільно-правових наук Миколаївського комплексу Національного університету «Одеська юридична академія», за статтю «Застосування судами загальної юрисдикції України міжнародних договорів про права людини».

Друге місце посіла Іна ЯНОВСЬКА, аспірант кафедри права ЄС та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», за статтю «Особливості взаємодії загальних міжнародно-правових інструментів правового регулювання ринку цінних паперів та права ЄС».

Третє місце посіла Станіслава ІЛЬЧЕНКО, аспірантка кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», за статтю «Freedom of expression versus privacy in the jurisprudence of the European court of human rights».

Сьогоднішній номер включає в себе статті всіх призерів Конкурсу.

УДК 347.99(477):341.231.14

ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Паліюк В.П.

суддя апеляційного суду у відставці, кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України, доцент кафедри цивільно-правових наук Миколаївського комплексу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Суди загальної юрисдикції України досить обмежено втілюють у свою практику норми міжнародних договорів. З цього приводу приводять об'єктивні та суб'єктивні чинники. На підставі чого Україна несе грошову відповідальність за порушення прав людини. Мета дослідження – виявити та усунути існуючі для цього перепони.

В статті розкриваються особливості співвідношення міжнародних договорів і внутрішнього законодавства України. Пов'язано це тим, що в Конституції України не визначена юридична сила міжнародних договорів у внутрішньому законодавстві.

На підставі чого аргументується існування двох підходів щодо юридичної сили міжнародних договорів у внутрішньому законодавстві (загального та спеціального). На підставі загального підходу Конституція України займає перше місце. Міжнародні договори – друге. Спеціальний підхід має відношення до місця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у внутрішньому законодавстві. По правам людини Конвенція може мати вищий статус ніж Конституція України.

Підкреслюється, що в Конституції України відсутній механізм застосування міжнародних договорів. Така прогалина усувається спеціальним законодавством. На його підставі наводиться наукова точка зору. Вона обґрунтовує існування загальної системи застосування міжнародних договорів.

Зазначається, що в Конституції та законах України чітко наголошується, що наша держава взяла зобов'язання забезпечити виконання міжнародних договорів. Їх виконання також залежить від ефективного застосування міжнародних договорів на практиці. В першу чергу – судами загальної юрисдикції України.

В роботі аналізуються причини, які перешкоджають застосовувати Конвенцію та практику Євросуду. Також спростовуються хибні точки зору про відсутність у суддів загальної юрисдикції України професійного обов'язку у застосуванні Конвенції та практики Європейського суду з прав людини (далі – Євросуд). З цього приводу аналізується матеріальне та процесуальне законодавство. З його положень випливає, що застосування Конвенції та практики Євросуду – це професійний обов'язок суддів загальної юрисдикції України.

Ключові слова: міжнародні договори України; співвідношення; внутрішнє законодавство України; особливість Конвенції; обов'язок застосовувати положення Конвенції та рішення Євросуду.

Загальновідомо, що більшість положень міжнародних договорів Ради Європи (далі – РЄ) та Європейського Союзу (далі – ЄС) потребують конкретизації зі сторони національного правопорядку. Це зобов'язує держави до вжиття заходів щодо національної імплементації відповідних міжнародно-правових норм. В цьому випадку визначається діяльність не лише держави щодо розробки та прийняття національних законів, які містять норми міжнародного права, але й інших суб'єктів права, зокрема, правозастосовчих органів. Серед останніх головне місце надається суду, оскільки «право на справедливий судовий розгляд», як зазначається в міжнародних договорах, є основоположною засадою всієї системи захисту прав та свобод людини.

Не можна сказати, що наша держава не вживає заходів щодо національної імплементації відповідних міжнародних договорів, а її правозастосовні органи, в першу чергу суди, не застосовують їх принципи, в тому числі положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). До того ж, численні публікації науковців та практиків, проведення семінарських занять із суддями та іншими працівниками правоохоронних органів, сприяють освоєнню сутності міжнародних договорів взагалі та безпосередньо правової природи Конвенції і практики Європейського суду з прав людини (далі – Євросуд).

Між тим, ще замало комплексних досліджень стосовно особливостей застосування судами загальної юрисдикції України міжнародних договорів про права людини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Саме на це направлена вказана стаття.

1. «Аргументи» проти безпосереднього застосування міжнародних договорів про права людини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

Суди загальної юрисдикції, незважаючи на правовідносини, які виникають при розгляді справ, досить обмежено втілюють у вітчизняну практику норми міжнародних договорів про права людини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Більше того, зазначені суб'єкти не поспішають використовувати в першу чергу положення Конвенції та рішення Євросуду, а якщо й зустрічаються такі посилання в судових актах, то лише «для годиться»¹. Тоді як відомо, що грошові витрати, які несе Україна за рішеннями Євросуду, можна зменшити, використовуючи на національному рівні конвенційні норми більш активно та професійно.

Причиною в цьому, як свідчить практика, є наявність «суб'єктивного» та «об'єктивного» чинників. Сутність першого чинника полягає у тому, що: 1) українські судді «...звикли застосовувати тільки позитивне законодавство, а не прецедентне право...»²; 2) вони «не мають такого бажання»³; 3) «...юридична ментальність українців побудована лише на інструкціях»⁴; 4) «...українська юриспруденція «бачить» при розгляді справи у першу чергу норму закону (продукт держави), а не природні права людини, в які держава не має права втручатися»⁵; 5) «...низький рівень правової культури, слабе знання міжнародного права...»⁶. Щодо складових «об'єктивного» чинника, то вони в основному пояснюються: 1) «відсутністю у чинному законодавстві норм, які б зобов'язували суддів судів загальної юрисдикції використовувати положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»⁷; 2) незначною кількістю офіційно опублікованих аутентичних перекладів рішень Євросуду не лише проти України, а й в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції⁸; 3) недосконалістю чинного законодавства тощо.

В нашій державі також існують опоненти, які оспорюють тезу про пріоритетність міжнародного права. Так, згідно з позицією колишнього голови Конституційного Суду України В. Скоморохи «стаття 9 Конституції України не визнає примату міжнародного права». Він наголошує при цьому, що: «норми міжнародного права не мають верховенства над Основним Законом

¹ Литвин В. Україна й Європейський суд з прав людини: витоки та проблеми взаємодії (виступ на міжнародній конференції) // Право України. – 2011. – № 7. – С. 10.

² Шевчук П. Поспішайте повільно, або чи є можливість скористатися правом звернення до міжнародних судів // Голос України. – 1997. – № 159. – 27 серпня.

³ Торопчина-Агалакова С. Конвенцію застосовують, на жаль, рідко... // Голос України. – 2002. – № 206. – 11 листопада.

⁴ Закаблук М. Юридична ментальність українців побудована на інструкціях. Тому Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод важко приживається на нашому ґрунті // Закон і бізнес. – 2006. – № 39. – 30 вересня – 6 жовтня.

⁵ Макаренко Г. Право на справедливий суд // Юридичний вісник України. – 2005. – № 40. – 8-14 жовтня.

⁶ Баймуратов М. Актуальні проблеми національної імплементації Україною норм міжнародних конвенцій // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С.36.

⁷ Беяневич О. Верховенство права і законність як принципи господарського процесуального права // Право України. – 2011. – № 6. – С.18-20; Пошва Б.М. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні щодо захисту права на свободу та особисту недоторканість // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С.9-11.

⁸ Штунюк А. Імплементація з політичним ухилом // Юридичний вісник України. – 1998. – № 42. – 15-21 жовтня.

держави»⁹. Аналогічну думку поділяє й інший суддя Конституційного Суду України В. Шаповал, який наголошує, що: «Конституція України не встановлює принципу примату міжнародних договорів або міжнародного права загалом. У разі невідповідності, наприклад, між законом України та міжнародним договором, можна говорити лише про їх колізійність»¹⁰.

Між тим, належний аналіз законодавства в аспекті поставленої проблеми дає можливість прийти до такого висновку. По-перше, викладені вище точки зору, в контексті ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), мають право на існування, оскільки лише в спорі народжується істина. По-друге, в науковому сенсі вони є поспішними та не враховують, поміж іншого, особливостей виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань щодо імплементації норм міжнародних договорів. По-третє, перераховані вище «аргументи» залишають без уваги досить чітко викладені конституційні приписи щодо співвідношення міжнародних договорів із внутрішнім законодавством України.

2. Міжнародні договори і внутрішнє законодавство України – питання співвідношення

Методологічною й водночас нормативною основою механізму міжнародної імплементації виступає, зокрема, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Відповідно до її положень кожний чинний міжнародний договір є обов'язковим для його учасників і має сумлінно виконуватися (ст. 26), учасник не може посилається на положення внутрішнього права як на виправдання факту невиконання ним міжнародного договору (ст. 27), разом з текстом міжнародного договору може враховуватися практика його застосування і тлумачення, за згоди сторін (п. 3 ст. 31)¹¹.

Основоположним документом, що регулює застосування міжнародно-правових норм у внутрішньому праві є Конституція України. Найважливіше конституційне положення, що регулює взаємодію міжнародного права з внутрішнім правом, міститься у ст. 9 Основного Закону, яка передбачає, що: «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Суттєво, що вказана теза знайшла своє відображення спочатку в раніше прийнятих законах України: «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р.¹² та «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р.¹³, а на сьогодні – в чинному Законі України від 29 червня 2004

⁹ Скомороха В. Окремі питання імплементації норм міжнародного права і конституційна юрисдикція України // Український часопис міжнародного права. – 2002. – № 1. – С.6-11.

¹⁰ Окрема думка В. Шаповала стосовно Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 р. по справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу 2 частини 1 статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу). В кн.: Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004 / Відповід. редакц. канд. юрид. наук П.Б. Євграфов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С.225-230.

¹¹ Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. – М.: Юрид. лит., 1997. - С. 64 – 70, 79 – 85.

¹² Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 137.

¹³ Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 45.

р. «Про міжнародні договори України»¹⁴. Характерно, що зазначений вище конституційний припис щодо міжнародних договорів додатково знаходить своє відображення в спеціальних законах України, які регулюють майже всі сфери суспільного життя, а саме: «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р.¹⁵, «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р.¹⁶, «Про захист прав споживачів» від 1 грудня 2005 р.¹⁷, «Про телебачення і радіомовлення» від 12 січня 2006 р.¹⁸, «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р.¹⁹ тощо.

Водночас, відсутність такої вказівки в текстах інших спеціальних законів України, зокрема: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р.²⁰, «Про авторське право і суміжні права» від 11 липня 2001 р.²¹, «Про інформацію» від 13 січня 2011 р.²², «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.²³, і т.п., ще не означає, що на сферу їх дії не розповсюджуються міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В такій ситуації необхідно враховувати викладені вище загальні положення ст. 9 Конституції України та норми ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України».

Таким чином, ратифікований міжнародний договір є одним з джерел права в Україні, а закріплені в ньому міжнародно-правові норми, дія яких визнається у сфері внутрішньої юрисдикції, можуть застосовуватися правозастосовчими органами, а в першу чергу – судами загальної юрисдикції.

Між тим, необхідно наголосити, що чинна Конституція України залишила поза увагою низку принципово важливих питань, пов'язаних зі статусом міжнародного права у вітчизняній правовій системі. Вказане має суттєве значення і для теми цього дослідження.

По-перше, йдеться про відсутність конституційних положень, які визначають юридичну силу чинних міжнародних договорів в ієрархії норм внутрішнього права. Положення ч. 1 ст. 9 Конституції України лише встановлюють, що: «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Неврегульованість цього питання в Конституції України певним чином компенсується спеціальним законодавством, наприклад, в ч. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» підкреслюється: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що

¹⁴ Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

¹⁵ Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.

¹⁶ Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

¹⁷ Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 7. – Ст. 84.

¹⁸ Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 18. – Ст. 155.

¹⁹ Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

²⁰ Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

²¹ Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 43. – Ст. 214.

²² Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.

²³ Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Про перевагу міжнародних договорів над галузевим законодавством також йде мова в інших спеціальних законах України, які регулюють різні сфери суспільного життя. Отже, в нашій державі фактично не існує законів, які вказували б на перевагу своїх норм над принципами міжнародних договорів. Єдиним винятком із цього правила були норми п. 11.4 ст. 11 Прикінцевих положень Закону України від 8 квітня 1997 р. «Про податок на додану вартість», в яких свого часу зазначалося, що: «...податок на додану вартість є внутрішнім податком і не може регулюватися нормами міжнародних договорів, крім договорів, ратифікованих Верховною Радою України до набрання чинності цим Законом»²⁴.

Однак, Законом України від 25 березня 2005 р. «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» цей же пункт викладений уже в другій редакції: «...у разі якщо іншим законом, незалежно від часу його прийняття, встановлюються правила оподаткування цим податком, відмінні від зазначених у цьому Законі, пріоритет мають норми цього Закону. Це правило не поширюється на міжнародний договір (угоду), згода на обов'язковість якого (якої) надана Верховною Радою України»²⁵.

Отже, з квітня 1997 р. по березень 2005 р. норми п. 11.4 ст. 11 Прикінцевих положень вказаного Закону не визнавали перевагу міжнародних договорів. Хоча в ч. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» йшла мова про протилежне.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити про наявність в ієрархії норм внутрішнього права *загального підходу*, який визначає юридичну силу чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до його правил, Конституція України займає перше місце, а друге місце після Конституції України, одночасно маючи перевагу над галузевим законодавством нашої держави, займають міжнародні договори.

Такої ж думки дотримується і Верховний Суд України, який вважає, що: «виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосовувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. Одночасно міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України»²⁶ (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

В той же час має право на існування *спеціальний підхід*, який по своєму визначає у внутрішньому правопорядку юридичну силу тих міжнародних

²⁴ Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.

²⁵ Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № № 17, 18-19. – Ст. 267.

²⁶ Лукашук И.И. Нормы международного права в правовой системе России. – М., 1997. – С.23.

договорів України, які стосуються лише прав людини. Так, І.І. Лукашук вважає, що: «загальновизнані міжнародно-правові норми, що стосуються прав людини, у правопорядку Російської Федерації мають, принаймні, не меншу юридичну силу, ніж положення Конституції Російської Федерації»²⁷. Дещо далі та сміливіше розмірковують українські фахівці. Зокрема, вони зазначають, що: «визнання примату міжнародного права у внутрішньому правопорядку означає надання договору вищої сили відносно законодавства (є випадки, коли ця вища сила визнається щодо Конституції)»²⁸.

Безспірно, що до таких міжнародних договорів відноситься власне Конвенція, яка завдяки «своїй правовій природі»²⁹, «в контексті прав людини займає вищий щабель в ієрархії законів України, а Основний Закон – друге місце»³⁰. Наявну точку зору підтримує М.Д. Савенко, додатково аргументуючи свою позицію нормою ч. 1 ст. 3 Конституції України³¹, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

По-друге, залишилося поза увагою авторів Конституції України механізм застосування у внутрішньому праві України чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В положеннях ч. 1 ст. 9 Конституції України, як наголошувалося вище, лише підкреслюється, що вони є: «частиною національного законодавства України».

Закономірно, що на сьогодні така прогалина усувається спеціальним законодавством. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» належним чином ратифіковані міжнародні договори «застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства».

Свого часу В. Євінтов, досліджуючи питання прямого використання стандартів прав людини у внутрішньому правопорядку України, визначив загальну систему застосування норм міжнародних договорів. На сьогодні його підхід є слушним, оскільки відповідає нормам чинного законодавства нашої держави. Зокрема, вказана система ґрунтується на таких засадах:

«1) норми міжнародних договорів, які введено в право України ратифікаційним законом, набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному застосуванню. Пряме застосування норм договорів, про якій йдеться, не виключається, якщо законодавець не здійснив спеціальну трансформацію цих норм у внутрішнє законодавство;

²⁷ Там само. – С. 39.

²⁸ Євінтов В. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини: міжнародний та український досвід. В кн.: Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С.185.

²⁹ Паліюк В.П. Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: українське законодавство та судова практика: практичний посібник. – Миколаїв: ТОВ фірма «Іліон», 2010. – С.10.

³⁰ Паліюк В.П. Місце Конвенції про захист прав людини і основних свобод у правовій системі України. В кн.: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К., 2004. – С.10.

³¹ Савенко М.Д. Співвідношення судової практики Конституційного Суду України із судовою практикою Європейського суду з прав людини // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 2. – С.34.

2) у разі колізії норм ратифікованого договору і норм національного права перші мають вищу силу над другими і підлягають пріоритетному застосуванню;

3) забороняється вводити в право України і, відповідно, застосовувати договори, які суперечать Конституції України. Такі договори посідають друге після Конституції України місце як джерела правових норм, що підлягають застосуванню»³².

Підсумовуючи наведені міркування щодо співвідношення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і норм внутрішнього законодавства, можна зробити наступні висновки. По-перше, Конституцією та законами України створено достатньо надійний інструментарій для належної імплементації міжнародно-правових зобов'язань нашої держави. По-друге, що стосується загального підходу до ієрархії міжнародних договорів у внутрішньому праві України, то вони повинні у разі колізії їх положень з внутрішнім правом, мати перевагу над нормами останнього, у тому числі й тими, що «мають характер *lex posterior*»³³. Щодо місця Конвенції в ієрархії норм внутрішнього права України, то її положення, завдяки «живому конвенційному організму» захисту прав людини, займають вищий шабель в ієрархії законів України, а Основний Закон – друге місце. По-третє, виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань також залежить від ефективного застосування норм міжнародного права правозастосовними органами, насамперед судами загальної юрисдикції України.

3. Обов'язок суддів судів загальної юрисдикції України застосовувати норми міжнародних договорів про права людини

Відомо, що у доктрині загального міжнародного права існує єдиний підхід до визначення характеристики національної імплементації норм міжнародного права. Відповідно до слушної позиції П.М. Рабіновича і Н.М. Раданович під такою імплементацією в широкому сенсі розуміють процес юридичного опосередкування реалізації норм міжнародного права на території держави, який здійснюється шляхом не тільки правотворчої та організаційно-виконавчої діяльності, а й правозастосовної і правотлумачної діяльності державних органів (*судів загальної юрисдикції України – вид. авт.*). Більше того, терміном «національна імплементація» у цьому випадку визначається діяльність з реалізації міжнародно-правових зобов'язань не тільки держави, а й інших суб'єктів права. Таке розширення вони правомірно обґрунтовують, виходячи з особливостей національної імплементації

³² Свінгов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини у внутрішньому правопорядку України // Вісник Українського центру прав людини. – 1998. – № 1. – С.11.

³³ Денисов В.Н., Мельник А.Я. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України. В кн.: Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С.39.

міжнародних договорів про права людини, у процес якої вступають фізичні особи³⁴.

Між тим, зустрічаються публікації про відсутність у судів загальної юрисдикції України професійного обов'язку в застосуванні норм міжнародних договорів, зокрема, положень Конвенції та практики Євросуду. Так, суддя Верховного Суду України Б.М. Пошва наголошує, що: «ні в чинному Законі України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій» (ст. 54 Права і обов'язки судді), ні в аналогічній нормі попереднього закону, ні у ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» не передбачено обов'язку судді (а не права) при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Євросуду (зокрема у рішеннях щодо України), як це визначено ст. 46 Конвенції та Законом України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції»³⁵.

В свою чергу, О. Беяневич доповнює попереднього автора тим, що: «...обов'язок застосування практики Європейського суду з прав людини судами України, в тому числі й господарськими судами, при вирішенні підвідомчих їм справ, не знаходиться у системному зв'язку із господарським процесуальним законодавством»³⁶.

Безумовно, що перераховані вище точки зору, в контексті ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), також мають право на існування. Більше того, вказані позиції опонентів цікаві ще й тим, що надають можливість додатково звернутися до належного, більш детальнішого аналізу чинного законодавства, яке регулює вказану проблему. Однак, в такій ситуації слід однозначно зазначити, що застосування положень Конвенції та рішень Євросуду в судах загальної юрисдикції України – це *не право* судді, як інколи помилково вважають, а його прямий **професійний обов'язок**³⁷. Такий категоричний висновок ґрунтується на аналізі чинного законодавства України та полягає в наступному.

Так, ст. 129 Конституції України регламентує базові положення здійснення судочинства та визначає його основні засади, які є «системою загальноправових, міжгалузевих та галузевих принципів, що розкривають природу і сутність різних форм судочинства»³⁸. До основних засад

³⁴ Рабінович П.М., Раданович Н.М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. – Сер. І. Дослідження та реферати. – Вип. 4. – Львів: Астрон, 2002. – С.12-19.

³⁵ Пошва Б.М. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні щодо захисту права на свободу та особисту недоторканість // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С.10.

³⁶ Беяневич О. Верховенство права і законність як принципи господарського процесуального права // Право України. – 2011. – № 6. – С.19.

³⁷ Паліюк В. У яких випадках українські судді зобов'язані застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основних свобод? // Судова апеляція. – 2006. – № 3. – С.127-128.

³⁸ Комаров В.В. Науково-практичний коментар ст. 129 Конституції України. В кн.: Конституція України. Науково-практичний коментар \ редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-е вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – С.894.

судочинства відноситься, поміж іншого, *законність*. Основний зміст цієї засади закріплюється і конкретизується у процесуальному законодавстві.

Наприклад, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 214 ЦПК, під час ухвалення рішення суд вирішує питання стосовно визначення правової норми, яка підлягає застосуванню при тих чи інших встановлених обставин. В свою чергу, підставою для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення або зміни рішення судом апеляційної інстанції є порушення або неправильне застосування норм матеріального права. Норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню (п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 308 ЦПК).

Правова позиція Верховного Суду України – найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції – також ґрунтується на однаковому застосуванні норм матеріального права. Так, заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана виключно з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах (п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК). При цьому характерно, що рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх суддів України (ч. 1 ст. 360-7 ЦПК).

Отже, в цивільному судочинстві, як і в інших формах судочинства, без базового принципу – *законності* – не можливо по справі, що розглядається, ухвалити законне рішення. Безспірно, що до вказаного принципу, який підлягає обов'язковому професійному застосуванню судами загальної юрисдикції, також відносяться чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такий обов'язок має відношення і до норм Конвенції та рішень Євросуду. Вказаний висновок аргументується наступним.

По-перше, відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Положення цієї ж статті співзвучні з чинним Законом України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України». В ч. 2 ст. 19 цього ж Закону уточнюється: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

По-друге, Законом України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» наша держава,

як член Ради Європи, повністю визнала обов'язковою і без укладання спеціальної угоди юрисдикцію Євросуду в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

По-третє, в ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» чітко зазначається, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Євросуду як джерело права.

В-четвертих, положення процесуальних кодексів України також відображаються конституційні приписи щодо того, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України). Так, про це додатково йдеться в нормах ст. 4 ГПК 1992 р., ст. 8 ЦПК 2004 р., ст. 9 КАС 2005 р. При цьому в ст. 8 КАС більш детально наголошується, що: «суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду».

Однак, головною тезою в тому, що застосування Конвенції та рішень Євросуду є професійним обов'язком судів загальної юрисдикції України є правова природа Конвенції. Зокрема, на відміну від міжнародних договорів класичного типу, вона виходить за рамки просто взаємних відносин між державами-учасниками. Окрім мережі двосторонніх договірних обов'язків із настанням «певної відповідальності»³⁹, створюються об'єктивні обов'язки, які забезпечуються колективною гарантією.

Об'єктивний обов'язок – це такий обов'язок, який за своїм змістом пов'язаний з певним стандартом і обсягом прав людини, від якого держава не може відступати. об'єктивний означає також, що обов'язок є постійно діючим (в універсальному або регіональному співтоваристві держав), не залежить від поведінки інших держав і унеможливорює посилання на цю поведінку як на виправдання своїх неправомірних дій. Звідси особливе значення, яке надається імперативній необхідності виправляти положення в разі, коли міжнародний орган, уповноважений на те, констатує порушення прав людини. Визнання об'єктивного характеру обов'язків держави щодо захисту прав людини є умовою функціонування європейського публічного порядку, складовою якого є система захисту прав людини⁴⁰.

Викладене вище, як підсумок всієї статті, дозволяє зробити у найбільш загальному вигляді такий висновок. Пряме застосування судами загальної юрисдикції України норм міжнародних договорів про права людини, зокрема, Конвенції та рішень Євросуду, є їх професійним обов'язком, а не правом. Одна в цьому складність – розуміння норм Конвенції, які розширено тлумачаться Євросудом.

³⁹ Буткевич В.Г. К вопросу об обязанности государств согласовывать предписания внутригосударственного права с принципами и нормами современного международного права // Вестник Киевского университета. – 1980. – Вып. 10. – С.37-38.

⁴⁰ Гусейнов Л.Г. Международная ответственность государств за нарушение прав человека. – К., 2000. – С.9-13.

ПРИМЕНЕНИЕ СУДАМИ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ УКРАИНЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

Палиюк В.П.

судья апелляционного суда в отставке, кандидат юридических наук,
Заслуженный юрист Украины, доцент кафедры гражданско-правовых наук Николаевского
комплекса
Национального университета «Одесская юридическая академия»

Суды общей юрисдикции Украины достаточно ограниченно воплощают в свою практику нормы международных договоров. По этому поводу приводятся объективные и субъективные факторы. На основании чего Украина несет денежную ответственность за нарушение прав человека. Цель исследования – определить и устранить существующие препятствия.

В статье раскрыты особенности соотношения международных договоров и внутреннего законодательства Украины. Связанно это с тем, что в Конституции Украины не опередила сила международных договоров во внутреннем законодательстве.

На основании чего аргументируется существование двух подходов относительно юридической силы международных договоров во внутреннем законодательстве (общем и специальном). По общему подходу Конституция Украины занимает первое место. Международные договоры – второе. Специальный подход имеет отношение к месту Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод (далее – Конвенция) во внутреннем законодательстве. По правам человека Конвенция может иметь статус выше чем Конституция Украины.

Подчеркивается, что в Конституции Украины отсутствует механизм применения международных договоров. Такой пробел ликвидируется специальным законодательством. На его основании приводится научная точка зрения. Она обосновывает существование общей системы применения международных договоров.

Отмечено, что в Конституции Украины и законах Украины четко подчеркивается, что наше государство взяло обязательство обеспечить исполнение международных договоров. Их исполнение также зависит от эффективного применения международных договоров на практике. В первую очередь - судами общей юрисдикции.

В работе анализируются причины, которые препятствуют применению Конвенции и практики Евросуда. Также оспаривается ошибочная точка зрения об отсутствии у судов общей юрисдикции Украины профессиональной обязанности в применении Конвенции и практики Европейского суда по правам человека (далее – Евросуд). По этому поводу анализируется материальное и процессуальное законодательство. Из его полномочий вытекает, что применение Конвенции и практики Евросуда – это профессиональная обязанность судов общей юрисдикции Украины.

Ключевые слова: международные договора Украины; соотношение; внутреннее законодательство Украины; особенность Конвенции; обязанность применять Конвенцию и решения Евросуда.

UDC 347.99(477):341.231.14

APPLICATION OF THE ORDINARY COURTS OF UKRAINE OF INTERNATIONAL TREATIES ON HUMAN RIGHTS

Paliyuk V.P.

Retired judge of Court of Appeal, PhD, Honoured Jurist of Ukraine, Associate professor, Department of Civil Law, Mykolaiv complex, National University 'Odessa Academy of Law'

Courts of general jurisdiction in Ukraine is quite limited in its practice embody norms of international treaties. On this occasion, lead objective and subjective factors. Based on what Ukraine is a monetary responsibility for human rights violations. Aim - to identify and eliminate existing obstacles to this.

In the article the features of the relationship between international treaties and domestic legislation of Ukraine. This is due to the fact that the Constitution of Ukraine defined legal force of treaties in domestic law.

Based on what is argued that there are two approaches to the legal effect of international treaties in domestic law (general and special). Based on the general approach the Constitution of Ukraine takes the first place. International treaties - the second. A special approach is related to the location of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - the Convention) in domestic law. According to Human Rights Convention may have a higher status than the Constitution of Ukraine.

It is emphasized that the Constitution of Ukraine is no mechanism for the application of international treaties. This gap is eliminated by special legislation. At its base is a scientific point of view. It justifies the existence of a common system of application of international treaties.

It is noted that the Constitution and laws of Ukraine clearly states that our government has the obligation to enforce international treaties. Their performance is also dependent on the effective application of international agreements in practice. First of all - the courts of general jurisdiction in Ukraine.

The paper analyzes the causes that prevent the use Convention and the European Court. Also refuted false perspective on the lack of judges of general jurisdiction of Ukraine of professional duty in the application of the Convention and the European Court of Human Rights (hereinafter - the European Court). In this regard, analysis of substantive and procedural law. With its provisions that the application of the Convention and the European Court - a professional duty of judges of general jurisdiction in Ukraine.

Keywords: international treaties; ratio; domestic legislation of Ukraine; especially the Convention; the obligation to apply the Convention and decisions of European Court.